

2 NUMARALI TRABZON AHKÂM DEFTERİNE GÖRE KÜRTÜN İLE İLGİLİ MERKEZE YANSIYAN KONULAR* (1759-1796)

*İlhan GÖK***

ÖZ

Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren önemli siyasî, malî, adlî ve ictimâî meseleler klasik dönemde Divan-ı Hümayun'da ele alınır. Burada karara bağlanan konular defterlere kaydedilirdi. Bu defter serilerinin ilki şikâyetlerin de kaydedildiği Mühimme defteridir. Mühimme defterine kaydedilen şikâyetler, divan bürokrasisinin ihtisaslaşmasıyla 17. yüzyılda Şikâyet defterlerine, 18. yüzyılda ise Eyalet Ahkâm defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Bu ahkâm defterleri eyalet adlarına göre tasnif edilmiştir. Eyalet Ahkâm defterlerinde eyaletler ile eyaletlere bağlı olan sancak, kaza ve nahiyelerde meydana gelen ve merkeze intikal eden, yerinde çözülemeyen şikâyetler yer almaktadır. Bu çerçevede 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'ne göre 1759-1796 tarihlerinde Trabzon eyaletinin bir kazası olan Kürtün ile ilgili hükümler konularına göre tespit edilmiştir. Tespit edilen hükümler konularına göre tasnif edilmiştir. Bu konular timar, vergi, vakıf ve eşkıyalık hakkındadır. Ayrıca hükümlerden timar-zeamet, vakıf ve köylerle ilgili tablolar verilmiştir. Bu makalede Kürtün ile ilgili hükümler değerlendirilerek 18. yüzyılın ikinci yarısında Kürtün'ün idarî, malî ve ictimâî yapısıyla ilgili tespitler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Divan-ı Hümayun, Ahkâm Defteri, Trabzon, Kürtün.

NUMBER 2 TRABZON JUDGEMENT BOOK (1759-1796): ISSUES TACKLED AT THE CENTRE RELATED TO KÜRTÜN

ABSTRACT

It was the Imperial Council that dealt with the political, financial, judicial and social issues primarily concerned the Ottoman State in the Classical Period. The issues discussed at the board were recorded in official journals and carefully documented. One of these official documents is the Book of *Mühimme*, where complaints were recorded. With the specialization of the council bureaucracy, complaints examined at the Imperial Council began to be kept in the complaint books from the 17th century on, and in the book of judgement after the 18th

* *Gönderim Tarihi:* 18.04.2019. *Kabul tarihi:* 18.12.2019.

** *Dr. Öğr. Üyesi,* Gümüşhane Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, GÜMÜŞHANE. ilhangok52@gmail.com *ORCID:*0000-0003-3231-9879

century. These judgement books are classified according to state names. Complaints are recorded in state judgement books, which were kept in the districts, towns and provinces, except for the unresolved conflicts sent to the centre. The judgements related to Kürtün town/township of Trabzon Province in 1759-1796 are kept in Trabzon Judgement Book with the number 2, where judgements are classified according to their content. These issues are divided into sections such as fief, tax, foundation and banditry. Also, tables are given related to fief, foundation and villages. This article examines the administrative, financial and social structure of Kürtün in the second half of the 18th century with references to the judgements related to Kürtün.

Keywords: Imperial Council, Judgement Book, Trabzon, Kürtün.

Giriş

Osmanlı bürokrasisinin en önemli kurumu olan Divan-ı Hümayun'da devleti ilgilendiren meselelerin yanında merkeze intikal eden şikâyetler de ele alınırdı. Bu yapıyla Divan-ı Hümayun, Osmanlı'nın en üst idarî biriminin yanında en üst yargı birimi görevini de görmekteydi.¹ Burada ele alınan konular kısa bir süre içinde karara bağlanarak hüküm verilirdi. 16. yüzyılda Divan-ı Hümayun bürokrasisinin genişlemesine paralel olarak burada verilen hükümler konularına göre mühimme, nâme, ruûs, şikâyet, tahvil gibi defter serilerine kaydedilmeye başlandı.² Divan defterlerinden biri olan Mühimme defterleri ise, Divan-ı Hümayun'da tutulan defter serilerinin başında gelmektedir.³ Bu defter serisinde devleti ilgilendiren dâhilî ve haricî meselelerin yanında şikâyetleri içeren hükümler de vardır.

17. yüzyıla gelindiğinde bürokrasinin genişlemesi ve şikâyetlerin artması üzerine daha önce Mühimme defterine kaydedilen şikâyetler 1649 tarihinden itibaren ayrı bir defter serisi olan Şikâyet defterlerine kaydedilmeye başlandı.⁴ Ancak her ne kadar Şikâyet defterleri tutulmaya devam etse de 17. yüzyılın son çeyreğine kadar bazı şikâyetlerin Mühimme defterlerine kaydedilmesine devam

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 13; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2016, s. 212; Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2017, s. 14.

² Said Öztürk, "Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı olarak Ahkâm Defterleri", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr Nejat Göyünç*, Ed. Kemal Çiçek-Sota-Yeni Türkiye, Haarlem-Ankara 2001, s. 613.

³ M. Feridun Emecen, (2005). "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *TALİD*, C.3/5, İstanbul, s. 107.

⁴ Said Öztürk, *a.g.m.*, s. 613; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Haz. Yusuf İhsan Genç-Mustafa Küçük vd., Başbakanlık Basımevi, Ankara 2010, s. 21.

edildi.⁵ 1649-1837 tarihleri arasında Atik, Ordu ve Rikâb olmak üzere 213 adet Şikâyet defteri vardır.⁶ 1742'ye gelindiğinde eyaletlerdeki şikâyetlerin artması üzerine Reisülküttap Ragıp Efendi zamanında şikâyetlerin eyaletlere göre ayrı bir defterde tutulması usulü getirildi. Böylece, Eyalet Ahkâm Defteri adı altında başka bir defter serisi ortaya çıktı.⁷ Bu defter serisi 1742'den 1908'e kadar tutuldu. Ahkâm defterlerinin tutulduğu eyaletlerin isimleri ve sayıları tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ahkâm Defterlerinin İsimleri ve Sayıları

Eyaletin adı	Defter sayısı	Eyaletin adı	Defter sayısı
Anadolu	184	Erzurum	19
Rumeli	85	Adana	9
Özi ve Silistre	49	Bosna	9
Karaman	39	Diyarbakir	9
Sivas	36	Halep	9
İstanbul	25	Trabzon	8
Mora	21	Maraş	6

Trabzon Ahkâm Defterleri'nden 1 ve 2 numaralı defter, 18. yüzyıl kayıtlarını; 3, 4, 5, 6 ve 7 numaralı defterler 19. yüzyıla ait kayıtları; 8 numaralı defter ise 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait kayıtları içermektedir.⁸

Bu çalışmada 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri çerçevesinde Kürtün kazasının idari yapısı, ehl-i örf ve reayanın karşılaştıkları problemler, eşkıyalık hareketleri, timar ve vergiye müdahaleler ve vakıflarla ilgili sorunlar incelenmiştir.

2. Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri

Makalenin ana kaynağı olan bu defter, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde A.DVNS.AHK.TZ.d 2 şeklinde kayıtlı olup ciltli ve ebrulu olarak 44x16 cm ebadındadır. Defter Ca. 1173-Ra. 1211/Aralık 1759-Ekim 1796 tarihleri arasında kapsayıp 280 sayfadır. Bu defter, Trabzon eyaleti sınırları içinde olan Trabzon, Rize, Of, Sürmene, Maçka, Akçaabat, Torul, Gümüşhane, Kürtün, Tirebolu, Yağlıdere, Görele, Keşap, Giresun, Ordu, Ünye gibi kaza ve nahiyelerde, çözülemeyip merkeze intikal eden sorunlar ve merkezin bunlar hakkında

⁵ Emel Soyer, *XVII. yüzyıl Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 101; Ali İrfan Kaya, *98 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1100/M.1688-1689)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 584, 620, 623, 627.

⁶ Emecen, *a.g.m.*, s. 124-125; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 21.

⁷ Nahide Şimşir, "Ahkâm Defterleri'nin Tarihî Kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir İle İlgili Hükümler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S: 9, İzmir 1994, s. 361.

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 40-41.

verdiği hükümleri ihtiva eder. Merkezden gönderilen hükümlerde *Kürtün kadısına, Kürtün kazası naibine* şeklinde muhatabın ismi belirtilmeden *hüküm ki şeklinde* bir başlık atılmıştır. Başlıktan sonra arz sahibinin şikâyet ve talep hakkını Divan-ı Hümayun'a nasıl sunduğu belirtilmiştir. Daha sonra hükmün yazılmasına sebep olan konu nakil kısmında özetlenerek verilmiştir. Burada, timar ve vergilerle ilgili şikâyetlerin çözüme kavuşturulması için mufassal, icmal ve ruznamçe defterlerinin incelendiği zikredilmektedir. Nakil kısmından sonra ise meselenin halledilmesiyle ilgili *Defter-i hakanî mücebince 'amel olunmak, icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk olunmak* gibi emir cümlelerini ihtiva eden emir kısmı vardır. Hükümlerin son rüknünde ise tarih kısmı bulunmaktadır. Burada günler evâil/evâsıt/evâhir şeklinde ayın onar günlük dilimleri şeklinde verilirken aylarda ise Hicri ayların “Ca., B.” gibi kısaltmalarından oluşan rumuzlar kullanılmıştır. Rumuzlardan sonra ise rakamla “1190” şeklinde hükmün yılı yazılmıştır.

Çalışmanın esasını teşkil eden bu defterde Kürtün'le ilgili 55 hüküm vardır. Bu hükümlerin 45 tanesi Kürtün kadısına,⁹ 5 tanesi Kürtün naibine¹⁰ ve 5 tanesi de Kürtün ile birlikte diğer yerlerin kadı/naiblerine hitaben yazılmıştır.¹¹ Kürtünle ilgili hükümlerin bu şekilde diğer kaza ve yöneticilerine yazılması Kürtün ile ilgili konuların diğer bölgeleri de ilgilendirmesinden dolayıdır.

2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri, bölgede meydana gelen eşkıyalık hareketleri ve ayanlık faaliyetlerinin ele alındığı bazı çalışmalarda kaynak olarak kullanılmıştır.¹² Ancak bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kürtünle ilgili sadece 1742-1759 tarihleri arasındaki hükümleri kapsayan 1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri çerçevesinde bir çalışma yapılmıştır.¹³ Söz konusu

⁹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 16/2, 19/3, 26/2, 36/2, 36/3, 48/3, 51/1, 62/3, 78/3, 90/1, 90/2, 107/2, 123/4, 146/3, 149/5, 154/1, 156/2, 165/3, 189/1, 190/2, 192/2, 194/3, 216/4, 216/5, 217/1, 224/1, 240/3, 246/3, 251/2, 257/4, 259/4, 276/1, 282/1, 289/1, 291/4, 295/2, 295/3, 313/2, 322/1, 325/1, 330/1, 356/1, 361/4, 369/1, 378/1.

¹⁰ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 122/2, 174/4, 179/2, 204/1,290/3.

¹¹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 78/3, 160/2, 169/2, 219/3, 277/1.

¹² Miraç Tosun, “18. Yüzyıl Trabzon’unda Namaz İbadetinin Önemi ve İmamlar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 22, 2017, s. 59-72; Kasım Anıt, *Trabzon Ahkam Defterlerine Göre Rize'nin İktisadi ve Sosyal Yapısı (1740-1911)*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996; Mehmet Hacısalihioğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, Serander Yayınevi, Trabzon 2014.

¹³ Mehmet Fatih Gökçek, “1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri’nde Kürtün Nahiyesi İle İlgili Kayıtlar (1742-1759)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2018; S: 25, s. 69-102. Kürtün dışında 1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri, Trabzon ve çevresiyle ilgili bazı çalışmalarda kaynak olarak kullanılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Temel Öztürk, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004; Temel Öztürk, “Ahkâm Defterlerine Göre Trabzon ve Çevresinde Güvenlik (1742-1760)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2010, s. 29-53; Miraç Tosun, *XVIII. Yüzyıl Trabzon’unda Cemaatlerarası İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

çalışmada; merkeze yansıyan timar, vakıf ve vergiye yapılan müdahaleler ve eşkıyalıkla ilgili şikâyetler değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ise; 1759-1796 tarihleri arasındaki ahkâm şikâyet kayıtlarını ihtiva eden 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri çerçevesinde askerî ve reaya sınıfının karşılaştıkları problemler ve merkezin bunlara getirdiği çözümlerin yanında Kürtün kazasının idarî yapısı, burada bulunan zaviye vakıfları ve timar tasarruf eden kişiler hakkında bilgi verilmiştir. Gerek 1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri çerçevesinde yapılan çalışma, gerekse 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'ne göre yapılan bu çalışma 18. yüzyıl Kürtün kazasının idarî, sosyal ve ekonomik tarihi hakkında bilgi vermesi açısından mahalli tarih çalışmaları için önemlidir.

3. Kürtün Kazasının İdarî Yapısı ve Görevlileri

Kürtün adı Osmanlı Arşiv kaynaklarında 1486'da Kürtün zeameti içinde bulunan idarî bir bölge olarak geçmektedir. 1520'de ise Kürtün kazası, Çepni vilayetine bağlı iken 1538-1539 tarihlerine ait timar tevcihlerinde Kürtün ve Çepni (Giresun) ayrılarak iki farklı kaza statüsüne kavuşmuştur.¹⁴ 1742-1759 tarihli 1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri¹⁵ ve 1759-1796 tarihli 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'ne göre Kürtün, Trabzon sancağının bir kazası statüsündedir. Ancak 1761 tarihli bir hükümde Kürtün'ün "...*Trabzon sancağında Gümüşhâne'ye tâbi' Kürtün nâhiyesinde...*" şeklinde ifade edilmesi bu tarihlerde buranın Gümüşhane kazasına bağlı olduğunu göstermektedir.¹⁶

Günümüzde Giresun sınırları içinde kalan Tirebolu, Yağlıdere ve Espiye 18. yüzyılın ikinci yarısında Kürtün kazasının nahiyeleri arasında yer almaktaydı.¹⁷ Dolayısıyla Kürtün'ün sınırları Karadeniz'e kadar uzanmaktaydı. 1759-1796 tarihlerinde Kürtün sınırları içinde bulunan köy ve mezraların isimleri tespit edilebilmektedir. Ancak aşağıda tabloda verilen yerlerden anlaşıldığı kadarıyla Avcılı, Demircili, Kızılcaçukur, Çanakçılı, Akçakilise, Lazari, Karakaya, Boynuyoğun, Üreğir, Elevi gibi yerleşim yerleri Giresun; Oğuz ise Trabzon sınırları içinde kalmıştır. Bunun yanında günümüzde Giresun Tirebolu ilçesi sınırları içinde kalan Boynuyoğun köyünün aşağı ve yukarı olmak üzere iki köyden oluştuğu 1794 tarihli bir hükümdeki *Boynuyoğun ve diğer Boynuyoğun* şeklindeki kayıttan da anlaşılmaktadır.¹⁸

¹⁴ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 44-45.

¹⁵ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 1: 9/2,9/3, 48/1, 49/1.

¹⁶ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 19/3.

¹⁷ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 122/2, 174/4, 179/2, 330/1.

¹⁸ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 361/4.

Tablo 2: Kürtün'ün Köyleri

Köy Adı	Köy Adı	Köy Adı
Ağluç	Dıvarlı	Lazari
Akçakilise	Elevi	Mürtedçukurı
Akduman	Erikli	Oğuz
Alacasağır	Günyan	Sarımahmud
Alahnas	Gelevera	Sarıbaba
Arkköy	İbrahim Fakih	Söğüdüli/Söğüdalını
Avcılı	İmanhisarı	Süme
Beytarlası	Karaçukur	Talib
Boynuyoğun	Karakaya	Uluköy
Çanakçıağzı	Kavraz	Üregir
Çanakçılı	Kızılcaluçukur	Zigano/Zigad
Çukurlu	Kızılelma	---
Demircili	Küplü/Küplüce	

Tablo 3: Kürtün'ün Mezraaları

Mezraa Adı	Mezraa Adı
Akçemekin	Günlük
Arpaderesi	Kabasiti
Canite	Kavaklı
Elmacık	Meşhedlü

Yukarıdaki tabloda verilen köy ve mezra isimleri 18. yüzyıldaki Kürtün kazasının idarî yapısında bulunan yerleşim yerlerinin tamamını kapsamamaktadır. Tabloda verilen köy ve mezralar herhangi bir sorundan dolayı İstanbul'a aksettirilmiş şikâyetlerde geçen yerleşim birimleridir. Şikâyete konu olan yerleşim yerleri genellikle timar ve vergi gibi sorunların meydana geldiği yerlerdir. Bu şikâyet kayıtlarından Kürtün dâhilinde bulunan yerleşim yerlerinin statüsü hakkında da bazı bilgiler elde edilebilmektedir. Örneğin şikâyete konu olan bazı yerlerin derbentçi ve menzil köyleri gibi diğer köylerden farklı statüde oldukları ahkâm kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Osmanlı taşra idaresinde bir bölgenin güvenliğinin ve ulaşımının sağlanması açısından menzil ve derbentlerin önemli bir görevi vardır. Menzil; konak, iki konak arası, bir konak yol, posta ve posta tatarlarının bulunduğu mahal anlamına gelmektedir.¹⁹ Derbent ise; der ve bend kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve lügatlerde güçlükle geçilen boğaz manasındadır.²⁰ Osmanlı Devleti,

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 166.

²⁰ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1967.

gerek yolcuların gerekse tüccarların güvenliklerini sağlamak için ana ve tali yollar üzerine menzil ve derbentler kurmuştur. Bu yollardan biri Doğu Karadeniz bölgesini iç bölgeye bağlamak için kurulan Tirebolu-Harşit-Kürtün-Gümüşhane güzergâhıdır.²¹

Kürtün’de de yolcu ve tüccarların güvenliğinin sağlanması için Tirebolu-Gümüşhane arasında Harşit vadisi üzerinde menzil ve derbent köylerinin var olduğu 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri kayıtlarından anlaşılmaktadır. Buna göre Uluköy derbentçi, Üregir menzil köyüdür.²² Bu menzil ve derbent köyü hakkında defterde güvenlik ve asayişin sağlanması ve bunun karşılığında vergi muafiyetinin var olup olmadığı hususunda bir bilgi mevcut değildir. Fakat 1782 tarihli bir hükümda Uluköy Derbendi’nin, Söğüdüli zeameti mülhakatından olduğu ve emekliye ayrılan Ali’nin oğulları Mehmed ve Ahmed’e müşterek timar olarak verildiği anlaşılmaktadır.²³ Üregir Menzili ile ilgili olarak 1795 tarihli bir hükümden 1500 akçe geliriyle Kürtün’e tabi olduğu görülmektedir.²⁴

İncelenen defterde Kürtün kazasında görevli olan kişilerin adı ve vazifeleriyle ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Buna göre 1768 tarihinde Kürtün kazası naibi el-Hac Mustafa’dır.²⁵ İsmi tespit edilen diğer görevli ise Kürtün Zigano Köyü imamı Ebubekir’dir.²⁶ Bunun yanında Kürtün’de timar ve zeamet tasarruf eden şahısların isimleri de zikredilmiştir. İsimler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Kürtün’de Timar ve Zeamet Tasarruf Edenler

Tasarruf Sahibinin İsmi	Tasarruf Türü	Tasarruf Ettiği Yer
Süleyman	Timar	Kavraz
Murtaza	Timar	Kızılelma
İsmail	Timar	İmanhisarı, Boynuyoğun
İsmail	Timar	Kavraz
Seyyid Mehmed bin Seyyid Ömer	Timar	Süme
Mehmed veled-i Osman	Timar	Akduman, Akçakilise
Hasan	Timar	Çukurlu, Alahnas, Hasurlu, Gökümme
Yahya	Timar	Sarımahmud, Kızılelma
Görelle Medresesi müderrisi Süleyman	Timar	Zigano(?)
İsmail veled-i Abdullah	Timar	Gülayeri, Çanakçılı
Trabzon Kalesi vasat mustahfızı Mehmed veled-i Yusuf	Timar	Boynuyoğun

²¹ Mehmet Fatsa, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz’de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Derbentler”, *Vakıflar Dergisi* 41, Haziran 2014, s. 37-38.

²² BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2:259/4, 369/1.

²³ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 259/4.

²⁴ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 369/1.

²⁵ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 122/2.

²⁶ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 123/4.

Sadrazam mektubcusu halifesi Mehmed Emin veled-i Mehmed Sadık	Zeamet	Karakaya
Mektubi defteri halifesi Mustafa veled-i Mehmed Sadık	Zeamet	Karakaya
Sadrazam kethüdası kâtibi Mahmud veled-i Mehmed Sadık	Zeamet	Karakaya
Defterhane kâtibi şakirdi Mustafa	Zeamet	Oğuz
Sadrazam kethüdası halifesi Mehmed Sadık	Zeamet	Karakaya, Karaçukur
Zaim Esir Ali	Zeamet	Söğüdüli
İsmail	Zeamet	Kürtün
Zaim Feyzullah veled-i Müteferika Mehmed	Zeamet	Avcılı
Divan kâtibi Hüseyin Senayi	Zeamet	Gelevera, Arıkköy, Arpaderesi, Meşhedlü
Ömer	Zeamet	Ağluç(?), Alahnas
Defterhane kâtibi şakirdi Ali Nazif	Zeamet	Üregir, Bada(?)
Defter-i hakani şakirdi Mehmed Şerif Namık	Zeamet	Üregir
Mehmed ve Ahmed veled-i tekaüd Ali	Zemaet	Söğüdeli

Yukarıdaki tabloya göre; Kürtün kazası timar sisteminin uygulandığı yerlerden biridir. Timar sistemi gelirlerine göre kendi içinde timar, zeamet ve has olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Tablodaki bilgiler ele alındığında Kürtün'den merkeze intikal eden şikâyetlerin çoğunun timar tasarruf edenler tarafından yapıldığı görülmektedir. Merkeze yapılan şikâyetlerden Kürtün kazası dâhilinde bulunan timar köylerinin isimlerinin yanında timar tasarruf edenlerin kimlikleri ve görevleriyle ilgili bilgiler de elde edilebilmektedir. Buna göre, Süleyman, Murtaza, İsmail ve diğer İsmail, Seyyid Mehmed bin Seyyid Ömer, Mehmed veled-i Osman, Hasan, Yahya, Görele Medresesi müderrisi Süleyman, İsmail veled-i Abdullah ve Trabzon Kalesi mustahfızı Mehmed veled-i Yusuf adlı kişiler Kürtün'de timar tasarruf etmektedirler. Bu timar tasarruf edenlerden Görele Medresesi müderrisi Süleyman ve Trabzon Kalesi'nde mustahfızlık görevini yapan Mehmed veled-i Yusuf'a Kürtün dışında yaptıkları görev karşılığında Kürtün'de timar verilmiştir.

Kürtün'ün bazı köylerinde timarın yanında zeamet de verildiği görülmektedir. Buna göre Kürtün'ün Karakaya, Karaçukur, Boynuyoğun, Avcılı, Söğüdü, Üregir gibi köylerinde zeamet tasarruf edilmektedir. Zeamet tasarruf edenlerin bazıları İstanbul'da görev yapmaktadır. Zeamet tasarruf edenler arasında Defterhane kâtibi şakirdi Mustafa, Esir Ali, İsmail, Feyzullah veled-i Müteferrika Mehmed, Divan kâtibi Hüseyin Senayi, Ömer, Mehmed ve Ahmed

veled-i tekaüd Ali, Defter-i Hakani şakirdleri Ali Nazif ve Mehmed Şerif Namık, sadrazam kethüdası halifesi Mehmed Sadık ile çocukları sadrazam mektubcusu halifesi Mehmed Emin, Mektubî defteri halifesi Mustafa ile sadrazam kethüdası kâatibi Mahmud vardır.

4. Kürtün'deki Vakıf Eserleri

Osmanlı topraklarında en fazla rastlanan vakıflardan biri de zaviye vakıflarıdır. Kurulan bu vakıflar bölgenin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Devlet, bu vakıfların varlıklarını devam ettirebilmesi için belirli bir hizmet karşılığında vakıfları bazı vergilerden muaf tutmuş aynı zamanda bazı yerlerin gelirlerini vakıflara bağışlamıştır. 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'ndeki kayıtlarda 1759-1796 tarihleri arasında Kürtün'de bulunan 4 zaviye hakkında hüküm vardır. Bu hükümlerde zaviyelerin nerede kurulduğu, mütevellisi ve çalışanlarının isimleri ile gelir kaynakları hakkında bazı ipuçları elde edilebilmektedir. Bu kayıtlara göre Kürtün'de 18. yüzyılım ikinci yarısında Melik Ahmed, Kasım Dede veled-i Şeyh Murad, Şeyh Yakub ve Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi mevcuttur.

4.1. Melik Ahmed Zaviyesi Vakfı

Kürtün kazasının en önemli zaviyelerinden biri Melik Ahmed Zaviyesi'dir. Melik Ahmed Bey, Kürtün Beyliği yapmış ve beylik yaptığı esnada Bedrama Kalesi'ni kâfirlerden alarak Ede Derviş adlı bir dervişe Akçakilise, Günlük ve Halya mezzaralarında bir zaviye kurmasını istemiştir.²⁷ Ancak 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde Ede Derviş Zaviyesi ile ilgili bir kayıt yoktur. Bunun yerine Kürtün kazasının beyliğini yapmış olan Melik Ahmed Bey'in zaviyesiyle ilgili hüküm kayıtları vardır. Bu kayıtlara göre; Akçakilise, Akçemekin, Günlük ve Canite mezzaralarının gelirleri *ayende ve revendeye* yani gelip geçen yolculara hizmet etmek için Melik Ahmed Zaviyesi'ne berat ile verilmiştir. Vakfın vergi gelirlerine ilaveten Mustafa veled-i İbrahim'in işlettiği bir değirmenin gelirinin de buraya vakfedildiği anlaşılmaktadır.²⁸

4.2. Kasım Dede Zaviyesi Vakfı

Kürtün'de bulunan bir diğer önemli vakıf da Kasım Dede Zaviyesi/ Tekkesi Vakfı'dır. Bu vakfın kurucusu bir Türkmen şeyhi olan Kasım Dede'dir. Kasım Dede, Trabzon ve havalisinin fethinden sonra bölgenin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması için buraya gelmiş ve günümüzde Tirebolu sınırları içinde kalan Boynuyoğun köyünde bir zaviye kurmuştur.²⁹ 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde Kasım Dede Zaviyesi'yle ilgili önemli bilgiler vardır. Buna göre;

²⁷ Fatsa, *a.g.m.*, s. 47.

²⁸ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 217/1, 330/1.

²⁹ Mehmet Fatsa, "XVI. Yüzyılda Gelevera Vadisi'nde bir Türkmen Dervışı Kasım Dede ve Boynuyoğun Zaviyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 38, 2006, s. 3-4.

Kasım Dede Vakfı'nda bulunanların ehl-i velayet sahibi oldukları, on beş nefer reayadan oluştukları ve Osmanlı padişahına daima hayır duada buldukları ifade edilmektedir. Padişaha hayır duada bulunmanın karşılığında ise şerî ve örfî vergilerden muaf tutuldukları görülmektedir.³⁰

4.3. Şeyh Yakub Zaviyesi Vakfı

Kürtün'de bulunan bir diğer zaviye de Şeyh Yakub Zaviyesi'dir. Bu zaviyenin kurucusuyla ilgili olarak 1779 tarihli ahkâm kaydında, Şeyh Mustafa'nın ceddî Şeyh Yakub'un sicile kaydettirerek Gelivera'da bulunan bir mülk arsasının tevliyetini evladına şart olarak ve buradan hasıl olacak gelirleri *âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm* şartıyla vakfettiği anlaşılmaktadır.³¹ Buradaki "cedd" ifadesinden zaviyeyi kuran Şeyh Yakub'un merkeze şikâyet dilekçesi gönderen Şeyh Mustafa'nın babası mı yoksa dedelerinden biri mi olduğu açık değildir. Ahkâm defterinde bahsedilen Şeyh Yakub Zaviyesi'nin kurucusunun Karadeniz'in fethinde önemli bir rol üstlenen, Giresun merkeze bağlı Çatak Mahallesi'nde zaviye kuran ve sonraları civar kasabalarda etkili olan Yakub Halife ile aynı kişi olup olmadığıyla ilgili mevcut literatürde kesin bir bilgi yoktur.³² Bu konuda bir hükme varabilmek için tapu tahrir, evkaf, hurufat, şeriye sicilleri gibi arşiv kayıtlarının incelenmesi gerekmektedir.

4.4. Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi

Ahkâm kayıtlarında ismi zikredilen diğer bir zaviye de Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi'dir. Bu zaviyeyle ilgili ilk kayıt 1571 tarihlidir. 1571 tarihli tahrirde *Zaviye-i Taşlıca hâliyâ mescid der tasarruf-ı derviş Pîr Gaib, bâ berât-i Sultanî* şeklindeki ilk kaydından Taşlıca'daki zaviyenin Pir Gaib'in tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre; buranın zaviyedarlığını ise Pir Gaib'in oğulları Cafer Şeyh ve İsmail ile birlikte Turali oğlu Ahmed ve Ali yapmaktadır.³³ Taşlıca'da bulunan zaviyeyle ilgili 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde "*...Kürtün nâhiyesine tâbî' bin akçe yazar cemâ'at-i zâviye-i Taşlıca-i Pîr Ali Zaviyesi...*" şeklinde 1776 tarihli bir kayıt mevcuttur. Bu kayıta göre; Taşlıca'daki Pir Ali Zaviyesi'nin 1000 akçe geliri vardır.³⁴ Bu zaviye, 16. yüzyılda avarız ve rüsumdan muaf tutulurken daha sonraları buradan yol geçmediğinden dolayı

³⁰ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 51/1, 190/2, 192/2, 361/4.

³¹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 216/4.

³² Mehmet Fatsa *Karadeniz'de Zaviyeler* adlı eserinde Yakub Halife Zaviyesi'nin Giresun merkezde Çatak Mahallesi'nde kurulduğu, civar köy ve kasabalarda etkili olduğunu ifade etmektedir. Ancak 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde 216/4 numaralı hüküm kaydında Şeyh Yakub Vakfı'nın Kürtün Gelevera'da kurulduğu anlaşılmaktadır. Giresun Çatak'da kurulan Yakub Halife Zaviyesi için bkz. Mehmet Fatsa, *Karadenizde Zaviyeler (15-17 Yüzyıl)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 204-215.

³³ M. Hanefi Bostan, *Harşit Vadisinin İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi (XV.-XVII Yüzyıllar)*, Giresun İl Özel İdaresi, İstanbul 2018, s. 49, 73-74.

³⁴ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 160/2.

zaviyenin avarız ve rüsum muafiyetleri kaldırılmıştır.³⁵ Muafiyetleri kaldırılan ve vergiye tabi tutulan Taşlıca Zaviyesi ahkâm kaydına göre timar sistemi içinde yer almaktadır. Buna göre; zaviyenin gelirleri Of, Torul ve Sürmene nahiyelerinde ifraz olunan timar gelirleriyle birlikte zeamet tasarruf eden Divan Kâtibi Hüseyin Senayi'nin ortağına timar olarak verilmiştir.³⁶

Tablo 5: Kürtün'deki Zaviye Vakıfları ve Görevlileri/Müntesipleri

Zaviye-Vakıf Adı	Görevlilerin İsimleri
Melik Ahmed Zaviyesi	Seyyid Şeyh Mustafa [bin İbrahim]
	Seyyid Şeyh Mustafa bin İbrahim
	Şeyh Mustafa bin Mahmud
Kasım Dede veled-i Murad Zaviyesi	Şeyh Ahmed
	Şeyh Hüseyin
	Şeyh Hüseyin (diğer)
	Şeyh İbrahim
	Molla Osman
	Şeyh Osman (diğer)
	Şeyh Mahmud
	Şeyh Mehmed
Şeyh Mehmed(diğer)	
Şeyh Yakub Zaviyesi	Şeyh Mustafa
Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi	---

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi Kürtün'de Şeyh Kasım Dede Zaviyesi, Melik Ahmed Zaviyesi, Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi ve Şeyh Yakub Zaviyesi vakıfları vardır. Ahkâm kayıtlarına göre vakıf görevlilerinin isimleri yaygın olarak Hüseyin, Mehmed ve Mustafa'dır. Bunun yanında Ahmed, İbrahim ve Osman isimleri de mevcuttur. Melik Ahmed, Kasım Dede ve Şeyh Yakub zaviyelerinde görevlilerin isimleri belirtilmesine rağmen defterdeki hükümlerde Taşlıcalı Pir Ali Zaviyesi'nin görevlilerine dair bir kayıt yoktur. Bu zaviyenin ismi sadece zeamet gelirlerine yapılan müdahalenin önlenmesi için gönderilen bir hükümde "...*cemâ'at-i zâviye-i Taşluca-i Pîr Ali...*" şeklinde geçmektedir.³⁷

5. 1759-1796 Tarihlerinde Ortaya Çıkan Problemler

Bu bölümde Kürtün kazasıyla ilgili İstanbul'a yansıyan timar, vergi, mülkiyet, vakıf ve eşkıyalıkla ilgili şikâyetlerin yanında berat yenileme ve timar talebi gibi konuları içeren ahkâm kayıtları timar, vergi, vakıf ve diğer konular ile ilgili problemler şeklinde 4 başlık altında tasnif edildi. Burada ele alınan bir ahkâm kaydı bazen tek bir konuyla ilgili olurken bazen de birçok konu hakkında

³⁵ Bostan, *a.g.e.*, s. 49.

³⁶ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 160/2.

³⁷ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 160/2.

da bilgi vermektedir. Bundan dolayı aynı hüküm hem timarla ilgili konu başlığında hem de vergi ve vakıf gibi konu başlıklarında değerlendirildi. Bu konuda değerlendirilme yapılırken önemli görülen ahkâm kayıtlarından örnek verildi.

5.1. Timarla İlgili Problemler

1759-1796 tarihleri arasında Ahkâm defterinde Kürtün'deki timarlarla ilgili 31 hüküm vardır. Bu hükümlerin bazılarında timar tasarruf eden kişilere bazen timar tasarruf ettiği ortağının bazen de başka yerde timar tasarruf edenlerin müdahaleleri söz konusudur. Müdahalede bulunan kişiler, belirli bir görev karşılığında timar verilmiş askerî sınıfa mensup kişilerdir. Timara müdahaleyle ilgili diğer kayıtlarda ise askerî sınıfa mensup olmayan *eşkiya*, *mütegallibe*, *cebabir* ve *ashâb-ı ağraz* şeklinde kayıtlarda tarif edilen reaya sınıfına menzup kişilerin yaptığı müdahaleler vardır.³⁸

Ehl-i örfün müdahalesine; Kürtün Kızılelma ve civarındaki köylerin timarını tasarruf eden Murtaza'ya Torul nahiyesinde Fıfıra ve çevresindeki yerlerin zeametini tasarruf eden Hüseyin'in zeametiyle yetinmeyerek 1762'de Murtaza'nın timarına yaptığı müdahalesi örnek olarak gösterilebilir.³⁹ Eşkiya, cebabir ve mütegallibenin müdahalesine örnek olarak da Giresun, Keşap ve Kürtün nahiyelerinde müşterek olarak zeamet tasarruf eden Divan kâtibi Hüseyin Senayi'nin gümrük ve zeamet gelirlerine Tirebolu sakinlerinden Eşkiya Kel Alioğlu, Çilesiz Mehmed ve adamlarının 1764'te yaptığı müdahalesi verilebilir.⁴⁰

Timara yapılan bu tür müdahalelerde şikâyet sahibi genellikle İstanbul'a gelerek⁴¹ ya da arz-ı hâl⁴² ile talep ve şikâyetini bildirmiştir. Bunun üzerine Divan'da ve Defterhane'de bulunan icmal, mufassal ve ruznamçe defterlerindeki kayıtlara bakılarak bir hüküm verilmiştir. Timarla ilgili hükümler incelendiğinde Kürtün'de bulunan timar topraklarının ifraz edilerek verildiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde timar vermenin amacı buradaki timar ve zeamet sahiplerinin bir güç oluşturmalarının önüne geçmektir.⁴³ Ancak devletin bu politikası Kürtün örneğinde görüldüğü gibi timar tasarruf edenler tarafından çiğnenmiştir.

5.2. Vergiyle İlgili Problemler

Defterde yer alan vergi tahsiliyle ilgili 12 tane hüküm vardır. Bu hükümlerde vergi vermekle mükellef olan reyanın timar ve zeamet sahiplerine vermesi gereken vergilerini ödemedikleri görülmektedir. Örneğin 1761 tarihli

³⁸ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 78/3, 156/2, 160/2, 169/2, 174/4, 246/3, 322/1.

³⁹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 36/2.

⁴⁰ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 78/3.

⁴¹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 36/2, 78/3, 90/1, 108/3, 154/1, 156/2, 160/2, 169/2, 174/4, 189/1, 219/3, 224/1, 240/3, 246/3, 257/4, 276/1277/1, 289/2, 291/4, 313/2, 322/1, 325/2, 356/1, 369/1.

⁴² BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 36/3, 62/3, 194/3, 204/1, 290/3.

⁴³ Halil İnalçık, "Timar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 41, İstanbul 2012, s. 169.

bir hükümde Kürtün nahiyesinde bulunan Oğuz ve diğer köylerde zeamet tasarruf eden Defterhane şakirdi Mustafa'nın 1759 senesine ait zeamet gelirlerinin reaya zimmetinde kaldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴ Yine aynı yıl içinde Karakaya ve Karaçukur gibi yerlerde zeamet tasarruf eden sadrazam kethüdası halifesi Mehmed Sadık, 1758-1760 tarihleri arasında reayada kalan vergilerinin tahsil ettirilmesini istemiştir.⁴⁵ Ayrıca, Mehmed Sadık'ın 1785 senesinde de reaya zimmetinde vergi alacağına olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶ 1761'de Söğütili ve başka köylerde zeamet tasarruf eden Esir Ali'nin reaya zimmetinde zeamet gelirleri kalmıştır.⁴⁷ 1767'de İsmail ve Süleyman adlı sipahiler ile 1782'de emekliye ayrılan Ali'nin oğullarının zeamet gelirlerini reayadan tahsil edemedikleri anlaşılmaktadır.⁴⁸ Vergiyle ilgili olarak diğer bir mesele de vakıf topraklarında ziraat yapanların vergilerini vakfa vermek istememeleridir. Örneğin 1779'da Akçemekin, Günlük ve Canite mezarlarında Melik Ahmed Vakfı'na ait olan topraklarda dışarıdan gelip ziraat yapan reaya, vakfa vermesi gereken vergiyi vermemiştir. Bunun üzerine vakfın mütevellisi bu durumla ilgili şikâyetini Divan-ı Hümayun'a iletmış; yapılan inceleme neticesinde reayanın vergilerini vakfa vermesi emredilmiştir.⁴⁹ Vergiyle ilgili görülen başka bir sorun da ahalinin vakıflardan ya da başka yerden göç edip gelenlerden haksız vergi talepleridir. Örneğin Tirebolu ahali, 20 sene önce Eynesil'den gelen ve vergiye tabi toprağı olmayan halktan kendileriyle birlikte 1768'de avarız vergisi vermesini talep etmişlerdir.⁵⁰ 1794 tarihli başka bir hükümde ise, Boynuyoğun ahalisinin kendileri gibi avarız ve hadariye gibi vergileri vermeleri için diğer Boynuyoğun'da bulunan Kasım Dede Vakfı ahalisine zulmettikleri görülmektedir.⁵¹

5.3. Vakıflarla İlgili Problemler

2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nde Melik Ahmed ile ilgili 4, Kasım Dede ilgili 4, Şeyh Yakub ve Taşlıcalı Pir Ali zaviyeleriyle ilgili 1'er olmak üzere toplamda 10 hüküm vardır. Ancak, bu hükümlerin sadece 4 tanesi vakıfları doğrudan ilgilendirirken 6 tanesi timar ve vergi gibi konularla ilgili hükümlerde isimleri geçmektedir. Vakıfları doğrudan ilgilendiren hükümlerde ya vakfın tasarrufunda bulunan arazinin mahsul ve gelirlerine ya da vakfın işlerine yapılan müdahaleler söz konusudur. Örneğin, Kürtün'e bağlı bulunan Tirebolu'daki Kasım Dede Vakfı'nın hane avarızına bağlı vergi alınan emlak ve arazileri olmamasına rağmen ahali vakfın hizmetçi ve yöneticilerinden kanuna aykırı olarak öşür, avarız, imdâd-ı hazariye gibi vergiler talep etmişlerdir. Vakfın yöneticileri ve evlatları ise bu durumu İstanbul'a şikâyet ederek çözüme

⁴⁴ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 16/2.

⁴⁵ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 19/3.

⁴⁶ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 295/2.

⁴⁷ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 26/2.

⁴⁸ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 107/2, 259/4.

⁴⁹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 217/1.

⁵⁰ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 122/2.

⁵¹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 361/4.

kavuşturulmasını istemişlerdir.⁵² Merkezden gönderilen hükümlerde vakıfların öşür ve avarız gibi vergilerden muaf tutulması sebebiyle vakıf halkından vergi talep edilmesi yasaklanmıştır.

Vakıflarla ilgili konulardan biri de dışarıdan gelecek vakıf topraklarında ziraat eden reayanın öşürlerini vakfa vermek istememesidir. 1763 tarihli bir hükümde İmanhisarı ve Boynuyoğun köylerinde timar tasarruf eden İsmail'in dirlığı altında olan reaya, Kasım Dede Zaviyesi hizmetçileri oldukları iddiasıyla vergilerini vermemişlerdir.⁵³ 1785 tarihli hükümde ise Melik Ahmed Zaviyesi topraklarında dışarıdan gelip ziraat eden reayanın öşürlerini geldikleri yerin sipahisine verdiklerini beyan ederek vakfa vermeyi reddetmişlerdir. Vakfın yöneticisi Şeyh Mustafa'nın şikâyeti üzerine merkezden gönderilen hükümde *dışarıdan gelecek vakıf topraklarında ziraat edenlerin öşürlerini vakfa vermesi gerektiği* konusunda emir verilmiştir.⁵⁴ Bu şekilde reaya, sipahiye vergi vermekten kurtulmayı ummuştur. Ancak Osmanlı Devleti defter kayıtlarına bakarak bunların vakıf hizmetçileri olmadığını tespit etmiş ve sipahiye vergilerini ödemeleri için Kürtün kadısına emir göndermiştir.

5.4. Diğer Konularla İlgili Problemler

Timar, vergi ve vakıflarla ilgili hükümlerin yanında tarla ve yaylak gibi mülkiyete yapılan müdahale ile ilgili 2, göreve müdahale ile ilgili 1, eşkıyalıkla ilgili 4 hüküm vardır.

Kürtün'de 1759-1796 tarihleri arasında sahib-i arz tarafından tarla, yayla gibi yerler kişi ya da kişilere temessük ile tasarruf hakkı verilmiştir. Günümüzde Karadeniz bölgesinde sıklıkla karşılaşılan geçmişten beri gelen yaylak davalarının 1759-1796 yılları arasında Kürtün'de de yaşandığı görülür. Örneğin 1774'de Kürtün'deki Barkar yaylağını tasarruf eden Divarlı ahalisine Karaçukur ahalisi söz konusu yaylağın önceden beri kendilerine ait olduğunu iddia ederek Divarlı ahalisinin yaylağı kullanmalarına engel olmuşlardır.⁵⁵ Bunun üzerine Divarlı halkı merkeze şikâyette bulunmuştur. Merkez şikâyeti ele alırken Divarlı ahalisinin elindeki fetvaya binaen Karaçukur ahalisinin müdahalesinin engellenmesi için Kürtün kadısına hüküm göndermiştir. Bu hükmün gönderilmesinden sonra 1774-1796 tarihleri arasında bu yaylakla ilgili olarak herhangi bir şikâyet kaydı bulunmamaktadır.

Kürtün kazası dâhilinde mütegalibe ya da eşkıya olarak tarif edilen kişilere rastlamak mümkündür. Bu tür kişiler buldukları yerlerde timar/zeamet tasarruf edenlerin timarlarına müdahale etmelerinin yanında vergileri de tahsil etmelerine de engel olmuşlardır. Bunun yanında haraç talep etmek gibi bireysel suç işleyenler de vardır.⁵⁶ 2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'ne göre Tirebolu'da

⁵² BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 190/2, 192/2.

⁵³ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 51/1.

⁵⁴ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2:217/1.

⁵⁵ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 149/5.

⁵⁶ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 165/2.

eşkıya olarak Kel Ali oğlu İbrahim ve Çilesizoğlu Mehmed, derebeylik iddia eden Derviş Mustafa, mütegalibeden Emanetoğulları ve Ömer adında kişiler vardır.⁵⁷ 1764 tarihinde Kel Ali oğlu İbrahim ve Çilesizoğlu Mehmed, Kürtün, Keşap ve Giresun'da müşterek timar tasarruf eden Divan Kâtibi Hüseyin Senayi'nin timar gelirlerini toplamasını engelleyerek zarar vermişlerdir.⁵⁸ Bunun üzerine Hüseyin Senayi şikâyetinde bulunmuştur. Hüseyin Senayi'nin şikâyeti üzerine merkezde bulunan Defter-i Hakanî kayıtları incelenmiş ve Hüseyin Senayi'nin şikâyetinde haklı olduğu görülmüştür. Bunun üzerine merkezden Trabzon valisi başta olmak üzere Giresun, Keşap ve Kürtün kadı ve naiblerine Hüseyin Senayi'nin hissesine düşen zeamet ve gümrük gelirlerini subaşı tarafından tahsil edilmesi için ferman gönderilmiştir. 1776 tarihine gelindiğinde ise "...birkaç seneden berü mütegalibe ve zaleme ve cebâbire ve eşkıyâdan olan kimesneler hilâf-ı Defter-i Hakânî fuzûlî ve bilâ-sened cebren ve kahren zabt ve vâki' olan mahsûlât ve rûsûmâtın ahz u kabz idüp gadr..." şeklindeki kayıttan eşkıyaların Hüseyin Senayi'nin zeamatine müdahale etmeyi sürdürdükleri anlaşılmaktadır.⁵⁹

1778 tarihinde Müderris Mehmed Kadri'nin tayin ettiği naibi eşkıya Derviş Mustafa katlederek naibin parasını gasp etmiştir.⁶⁰ Aynı tarihte Kürtün'de gedik timar tasarruf eden Görele Kalesi Medresesi Müderrisi Süleyman'ın timar gelirlerini tahsil etmesine mütegalibeden Emanetoğulları üç seneden beri engellemiştir.⁶¹

Diğer konular içinde tasnif edilenlerden bir diğeri de timar sisteminin işleyişiyle ilgili hükümdür. Osmanlı kanunnamelerinde timar sisteminin işleyişiyle ilgili detaylı bilgiler mevcuttur. Bunlar arasında terkedilen topraklar, yeni açılan yerin hukuki statüsü gibi konular vardır. Ancak zamanla uygulamada bir takım sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Kürtün kazasında da terkedilmiş topraklar ve yeni açılan yerlerin hukuki statülerinden doğan bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Örneğin; 1787 tarihinde Sürmene, Akçaabat ve Kürtün'de toprakları işleyen bazı kişilerin topraklarını terk ettikleri ve yerlerine başkalarının gelip ziraat ettikleri görülür. 1787 tarihli bu kayıta Trabzon Kalesi vasat mustahfızı Mehmed Emin'in merkeze gönderdiği bir mektupta Kürtün, Akçaabat ve Sürmene nahiyelerindeki bazı yerlerin sahiplerinin ölmesi ve ölenlerin çocuklarının olmamasından dolayı başkaları tarafından bu arazilerin tapusuz işletildiği buna ilaveten dağlarda meralar açıldığını bildirilmiştir. Bunun üzerine merkez Kürtün, Akçaabat ve Sürmene naiblerine gönderdiği hükümde bu yerlerin nasıl işletileceği hakkında bir hüküm göndermiştir. Buna göre bu boş

⁵⁷ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 78/3, 165/3, 246/3, 251/2. Ayrıca Kel Ali oğlu İbrahim ve Çilesizoğlu Mehmed'in eşkıyalık faaliyetleri için bkz. Emre Yürük, *Trabzon Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2014, s. 76.

⁵⁸ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 78/3.

⁵⁹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 160/2.

⁶⁰ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 251/2.

⁶¹ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 246/3.

kalan yerler ile yeni açılan mera vb. yerlerin sahibi arz denilen timar sahibi tarafından bu yerlere gelip yerleşen kişilere belirli bir tapu resmi karşılığında verilmesi istenmiştir.⁶²

Diğer konular içinde ele alınabilecek bir diğer husus timar intikali ve berat yenileme talebidir. Osmanlı timar sisteminde timar tasarruf eden kişinin vefatıyla timarı çocuklarına intikal edebiliyordu. Buna örnek olarak Kürtün kazasında zeamet tasarruf eden sadrazam kethüdası halifesi Mehmed Sadık veled-i Mahmud verilebilir. Ahkâm kayıtlarına yansıyan şikâyetlere göre; Mehmed Sadık 1761 tarihinden beri Kürtün'e bağlı olan Karakaya, Karaçukur ve isimleri belirtilmeyen diğer köylerde zeamet tasarruf etmektedir. Bu kayıtlardan Mehmed Sadık'ın ne zamandan beri zeamet tasarruf ettiği belli olmasa da "...Sadrâ'zamım mektûbcısı hulefâsından Mehmed Emin ve mektûbî defteri hulefâsından Mustafa ve sadrâ'zamım kethüdâsı kâtibi hulefâsından Mahmud zîde mecdühum gelüp Trabzon sancağında Kürtün nâhiyesinde Karakaya nâm karye ve gayrıdan otuz üç bin iki yüz yetmiş bir akçe ze'âmet mutasarrıfı sadrâ'zamım kâtibi Mehmed Sadık veled-i Mahmud'un fevtinden oğulları mûmâ-ileyhim Mustafa ve Mehmed Emin ve Mahmud'a ber-müceb-i meşrût ber-vech-i iştirâk bin yüz doksan yedi senesi Zilka'de'sinin sekizinci gününde tevcîh..." şeklindeki 1785 tarihli kayıttan Mehmed Sadık'ın 1783 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Mehmed Sadık'ın vefatından sonra oğulları Mustafa, Mahmud ve Mehmed Emin'e babalarının zeameti irsen intikal etmiştir. Bu üç kardeş babalarından kalan bu zeameti müşterek olarak tasarruf etmeye başlamışlar, ancak 1785 tarihinde beratlarını zayi etmişlerdir. Bunun üzerine üç kardeş beratlarının yenilenmesi için merkeze başvurmuşlardır. Merkez bu talebi incelemiş ve üç kardeşe yeniden berat verilmesine hükmetmiştir.⁶³

6. Sonuç

Divan-ı Hümayun'un önemli defter tasnifleri arasında Mühimme ve Şikâyet defterlerinden sonra Eyalet Ahkâm Defteri gelmektedir. Eyalet Ahkâm Defteri, şikâyetlerin derli toplu olarak eyaletlere göre tutulması amacıyla ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın farklı bölgelerinde toplumun her kesimi tarafından yapılan şikâyet ve talepler bu defterlere kaydedilmiştir. Reaya ve askeri sınıfa mensup olanlar, 1759-1796 tarihleri arasında Kürtün kazasında meydana gelen sorunları merkeze arz göndererek ya da bizzat gelerek bildirmişlerdir. Kürtün, merkeze uzak bir kaza olmasına rağmen burada yaşayanlar şikâyet mekanizmasını etkili bir şekilde kullanmaya çalışmışlardır. İlgili merciler merkeze yansıyan bu şikâyetleri incelemişler ve bu konuda verilen hükmün yerine getirilmesi için yerel yöneticilere emirler göndermişlerdir. Bu ahkâm kayıtları, şikâyet ve talepte bulunan kişilerin görevleri, kimlikleri, cinsiyetleri gibi bir takım önemli bilgilerin yanında şikâyetin türleri ve bunların sebepleri hakkında da önemli bilgiler ihtiva etmektedirler.

⁶² BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 325/2.

⁶³ BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: 295/3.

2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri, 1759-1796 tarihleri arasında 36 yıllık geniş bir dönemi kapsamı açısından önemli bir defterdir. Bu defter, Kürtün kazasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıklara konu olan şikâyetler ile bazı taleplerle ilgili bilgiler vermektedir. Bunlar arasında; timara yapılan müdahaleler, vergilerin ödenmemesi, vakıf gelirlerine yapılan müdahale, eşkıyalık, mülk ve yaylaklara yapılan müdahaleler, timar intikali ve berat yenileme talepleri vardır.

İncelenen dönemle ilgili Ahkâm defterinde Kürtün'ün idari yapısı hakkında bilgiler mevcuttur. Buna göre, Kürtün 18. yüzyılda kaza statüsündedir ve Kürtün'ün sınırları Karadeniz'e kadar uzanmaktadır. Kaza hüviyetinde olan Kürtün'de timar sisteminin uygulandığı görülmektedir. Kürtün, kıyı kesim ile iç kesimi birbirine bağlayan Harşit Vadisi üzerinde geçiş güzergâhında bulunduğu bu bölgede Melik Ahmed, Kasım Dede, Şeyh Yakub ve Taşlıcalı Pir Ali zaviyeleri kurulmuştur. Bu zaviyelere zamanla ehl-i örf ve reaya sınıfına mensup kişiler tarafından müdahaleler yapılmıştır. Müdahalede bulunan reaya sınıfına mensup olan bu kişiler arasında özellikle eşkıyalık faaliyetinde bulunmuş olan Kel Alioğlu İbrahim, Çilesizoğlu Mehmed, Emanetoğulları ve Ömer adlı kişiler vardır.

Netice olarak yukarıda bahsedildiği gibi Kürtün ile ilgili ahkâm kayıtlarından Osmanlı Devletinde toplumun her kesiminin şikâyet mekanizmasını kullanmaları ve ilgili mercilerin bu şikâyetleri çözümleme yöntemleri Osmanlı'da adalet anlayışının pratikte nasıl algılandığını göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında Ahkâm defterinde Kürtün ile ilgili idarî, malî, ictimâî vb. konulardaki kayıtlar mahalli tarih çalışmaları için son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 1: Hüküm Numaraları: 9/2, 9/3, 48/1, 49/1.

BOA, A.DVNS.AHK.TZ.d, 2: Hüküm Numaraları: 16/2, 19/3, 26/2, 36/2, 36/3, 48/3, 51/1, 62/3, 78/3, 90/1, 90/2, 107/2, 108/3, 122/2, 128/4, 146/3, 149/5, 154/1, 156/2, 160/2, 165/3, 169/2, 174/4, 179/2, 189/1, 190/2, 192/2, 194/3, 204/1, 216/4, 216/5, 217/1, 219/3, 224/1, 240/3, 246/3, 251/2, 257/4, 259/4, 276/1, 277/1, 282/1, 289/1, 290/3, 291/4, 295/2, 295/3, 313/2, 325/2, 330/1, 356/1, 361/1, 369/1, 378/1.

2.Kitap ve Makaleler

ANIT, Kasım, *Trabzon Ahkam Defterlerine Göre Rize'nin İktisadi ve Sosyal Yapısı (1740-1911)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2010.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.

BOSTAN, M. Hanefi, *Harşit Vadisinin İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi (XV.-XVII Yüzyıllar)*, Giresun Valiliği, İstanbul 2018.

EMECEN, M. Feridun, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *TALİD*, C: 3/5, İstanbul 2005, ss. 107-139.

FATSA, Mehmet, “XVI. Yüzyılda Gelevera Vadisi’nde bir Türkmen Dervişi Kasım Dede ve Boynuyoğun Zaviyesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S: 38, Ankara 2006, ss. 1-11.

FATSA, Mehmet, “XV. Ve XVY. Yüzyıllarda Doğu Karadeniz’de Yol Hizmeti Veren Zaviyeler ve Derbendler”, *Vakıflar Dergisi* 41, Ankara 2014, ss. 37-66.

FATSA, Mehmet, *Karadeniz’de Zaviyeler (15-17 Yüzyıl)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

GÖKÇEK, Mehmet Fatih, “1 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri’nde Kürtün Nahiyesi İle İlgili Kayıtlar (1742-1759)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 25, 2018, ss. 69-102.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Trabzon’da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1884)*, Serander Yayınevi, Trabzon 2014.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

İNALCIK, Halil, “Timar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 41. İstanbul 2012, ss. 168-173.

KAYA, Ali İrfan, *98 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1100/M. 1688-1689)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Mühimme Defteri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 31, İstanbul 2006, ss. 520-523.

MUMCU, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2017.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdarî Tarih*, Cedit Neşriyat, Ankara 2016.

SOYER, Emel, *XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi’indeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defteri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

ŞİMŞİR, Nahide, “Ahkâm Defterleri’nin Tarihî Kıymeti ve 107 No’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir İle İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S: 9, İzmir 1994, ss. 357-390.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1967.

ÖZTÜRK, Said, “Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkâm Defterleri”, *Pax Ottomana Studies İn Memoiam Prof. Dr Nejat Göyünç*, Ed. Kemal Çiçek, Sota-Yeni Türkiye, Haarlem-Ankara 2001, ss. 611-639.

ÖZTÜRK, Temel, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

ÖZTÜRK, Temel, “Ahkâm Defterlerine Göre Trabzon ve Çevresinde Güvenlik (1742-1760)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 8, 2010, ss. 29-53.

TOSUN, Miraç, *XVIII. Yüzyıl Trabzon’unda Cemaatlerarası İlişkiler*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

TOSUN, Miraç, “18. Yüzyıl Trabzon’unda Namaz İbadetinin Önemi ve İmamlar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 22, 2017, ss. 59-72

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmânlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm: Osmânlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

YÜRÜK, Emre, *Trabzon Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2014.

